

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

“ ____ ” _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

зі спеціальності 242 «Туризм»

за магістерською програмою професійного спрямування

«Економіка та управління туристичною діяльністю»

на тему: «Напрями підвищення ефективності діяльності готельного підприємства»

Виконавець

студентка 6 курсу 8 групи факультету
міжнародної економіки

Грачева Ганна Сергіївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

/підпис/

Науковий керівник

Доктор економічних наук , професор

(науковий ступінь, вчене звання)

Семенов Василь Федорович

(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

Одеса 2018 р.

АНОТАЦІЯ

Грачова Г.С. Реалізація стратегії розвитку підприємств ресторанного господарства регіону.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня

магістр за програмою «Туризм»

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, 2018 рік

Кваліфікаційна робота складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – ресторанне господарство регіонів України, ресторан «Арт Холл» м. Одеса

Розглянуто проблеми розвитку сфери ресторанного господарства в Україні, запропоновано комплексний підхід до питання про досягнення успішності й ефективності роботи ресторанів, визначено основні напрямки розвитку та політика ефективності ресторанів, запропоновано підходи щодо активізації стратегічних змін на підприємствах ресторанного господарства.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст кваліфікаційної роботи викладено на 102 сторінках машинописного тексту. Кваліфікаційна робота містить 14 таблиць, 9 рисунків, 5 додатків на 8 сторінках. Список використаних джерел охоплює 62 найменування і займає 7 сторінок.

Ключові слова: підприємство ресторанного господарства, стратегічні зміни, стратегічне управління, якість, ресторанных послуг, ресторанны національні кухні, розвиток підприємств, регіони.

ANNOTATION

Gracheva Hanna “The development strategy realization of the restaurant business industry of the area.”

The paper for obtaining an educational qualification level for the Master's degree in Tourism. Odessa National Economic University Odessa, 2018

The paper consists of three parts. The Object of the research is the restaurant business industry in Ukraine, restaurant "Art Hall" Odessa.

The paper deals with the development problems of the restaurant industry in Ukraine, the integrated approach suggests improvements and efficiency of the restaurants, the main directions of development and the policy of the restaurants efficiency are determined, the approaches for the strategic changes revitalization in the restaurant industry are proposed.

Structure and volume of the research. The paper consists of the introduction, three parts, conclusions, the list of literature and the applications. The main text of the report is outlined on 102 pages of typed text. The paper contains 14 tables, 9 pictures, 5 annexes on 8 pages. The list of literature has 62 positions and takes 7 pages.

Key words: restaurant business industry, strategic changes, strategic management, quality, restaurant services, restaurant national cuisine, industry development, areas.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ.....	6
1.1 Сутність, передумови розвитку та класифікація закладів ресторанного бізнесу.....	6
1.2.Чинники успішності й ефективності у сфері ресторанного господарства.....	14
1.3.Базові засади і методи забезпечення стратегічного управління підприємством ресторанного бізнесу.....	27
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЧНА ДІАГНОСТИКА РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ.....	37
2.1.Аналіз ринку ресторанного господарства регіонів України та перспективи його розвитку.....	37
2.2. Загальна характеристика підприємства ресторанного господарства «Арт Холл».....	50
2.3. Оцінка діяльності підприємства ресторанного господарства Одеського регіону з позицій стратегічного управління.....	60
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ.....	71
3.1. Стратегічні завдання щодо удосконалення роботи ресторанів.	71
3.2. Пропозиції щодо удосконалення постачання товарів у ресторанному господарстві (на прикладі ресторану «Арт Холл»).	78
3.3. Напрями стратегічних змін і господарське забезпечення розвитку підприємств ресторанного господарства регіонів.....	85
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	99
ДОДАТКИ.....	106

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку національної економіки України тісно пов'язаний із динамічними процесами ринкових перетворень. У цих процесах дедалі більше спостерігається впровадження новітніх технологій та сучасних підходів у сфері управління процесами передусім стратегічного характеру. Впровадження у вітчизняну практику будь-яких концепцій стратегічного розвитку потребує релевантної інформаційної бази, що ставить нові завдання і вимоги при формуванні системи стратегічного управління.

Мета і завдання дослідження полягають у формуванні теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо організації та формату процесів стратегічного розвитку підприємств ресторанного господарства. Для реалізації поставленої мети дипломної роботи визначено та вирішено такі завдання:

- дослідити сутність, передумови розвитку та класифікацію закладів ресторанного бізнесу;
- обґрунтувати чинники успішності й ефективності у сфері ресторанного господарства;
- сформулювати базові засади і методи забезпечення стратегічного управління підприємством ресторанного бізнесу;
- проаналізувати сучасний стан розвитку ринку ресторанного господарства регіонів України та перспективи його розвитку;
- дослідити рівень застосування стратегічного управління на підприємствах ресторанного господарства регіонів України;
- запропонувати напрями стратегічних змін і господарського забезпечення розвитку підприємств ресторанного господарства регіонів.

Гіпотеза дипломного дослідження ґрунтується на припущенні, що вдосконалене стратегічне управління розвитком підприємств ресторанного

господарства дасть змогу звести до мінімуму прийняття необґрунтованих рішень та підвищити якісний рівень управління підприємствами.

Об'єктом дослідження є процеси управління стратегічним розвитком підприємств ресторанного господарства.

Предметом дослідження виступають науково-теоретичні, методичні та практичні засади організації управління стратегічним розвитком підприємств ресторанного господарства.

Методи дослідження. Для досягнення сформульованої мети та реалізації поставлених завдань використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів: діалектичний метод пізнання; історичний підхід, методи економічного та статистичного аналізу, анкетування й узагальнення - для аналізу динаміки розвитку та чинників трансформації ресторанного господарства; методи системно-структурного аналізу, методи оперативного та стратегічного аналізу; табличний і графічний методи - для наочного відображення матеріалів та схематичного подання низки теоретичних положень дипломної роботи.

Інформаційною базою дослідження стали нормативно-правові акти, національні класифікатори підприємств; дані Державної служби статистики України; монографії та наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених у періодичних виданнях, довідково-інформаційні видання, матеріали науково-практичних конференцій; фінансова, статистична та управлінська звітність підприємств ресторанного господарства, матеріали анкетування споживачів.

Наукова новизна результатів проведеного дослідження полягає в удосконаленні й поглибленні науково-теоретичних знань та практичних методів формування шляхів стратегічного розвитку вітчизняних підприємств ресторанного господарства.

ВИСНОВКИ

Одержані результати дипломного дослідження дають підстави сформулювати низку висновків, що підтверджують вирішення завдань відповідно до поставленої мети:

1. Доведено, що функціонування ресторанного бізнесу можливе лише при розробленій стратегії розвитку підприємства й стратегічного управління, яке, у свою чергу, забезпечує конкурентоспроможність і способи досягнення високого рівня економічного і фінансового розвитку у довготривалому періоді в умовах постійного ускладнення і нестабільності зовнішнього середовища.

2. Науково й емпірично обґрунтовано, що вітчизняні підприємства ресторанного господарства керуються власними стратегічними пріоритетами, які впливають із умов їхнього функціонування у трансформаційній економіці України. Низка специфічних особливостей зумовлює необхідність використання й вдосконалення адекватного сучасним вимогам стратегічного управління розвитком підприємств ресторанного господарства, що дасть змогу скоротити ризики прийняття необґрунтованих рішень та підвищити якісний рівень управлінської системи.

3. У кваліфікаційній роботі уточнено понятійний апарат, сформовано наукове узагальнення теоретичних положень і практичних засад та сформульовано концептуальну основу для вирішення комплексу проблем, пов'язаних із стратегічним розвитком підприємств ресторанного господарства.

4. При розгляді правового регулювання діяльності у сфері ресторанного господарства встановлено, що вдосконалення потребують нормативно-правові акти, спрямовані на підвищення якості сервісу, нормативні документи, які надаватимуть змогу здійснювати класифікацію з урахуванням нових видів закладів, що з'явилися в останні роки, нормативно-правове врегулювання певних аспектів діяльності окремих типів

ресторанного господарства.

5. Доведено, що у національних стандартах ДСТУ, які відображають терміни та поняття, що використовуються у ресторанному бізнесі, інформація про них класифікується як довідкова, не зважаючи на їх зростаючу популярність та активний розвиток на українському ринку.

6. У роботі уточнено й розмежовано поняття “підприємства ресторанного господарства” і “заклади ресторанного господарства”, правильне розуміння яких є важливим, оскільки невідповідності переліку закладів, що зазначені в КВЕД запобігає підміні цих понять при статистичних звітах і виключає невірні припущення щодо розвитку ресторанного господарства в Україні.

7. Доведено, що в країні у зв'язку з очікуваним кількісним зростанням середнього класу, необхідно розширювати мережу закладів ресторанного господарства у середньому ціновому діапазоні, що призведе до стратегічного виграшу щодо поповнення бюджетних доходів.

8.3 позицій стратегії розвитку досліджено чинники успішності й ефективності ресторанного господарства, зокрема, одеського підприємства ресторанного бізнесу «Арт Холл». Доведено, що на тривалість функціонування підприємств ресторанного господарства більше впливають різноманітні внутрішні фактори, ніж зовнішні, які є приблизно рівними стартовими умовами для всіх при розвиненій ринковій економіці.

9. Доведено, що пропозиція послуг ресторанного бізнесу в регіонах України не відповідає платоспроможному попиту населення: громадянин України може дозволити собі залишити у ресторанному закладі протягом місяця лише 1,6% його середньомісячного доходу. Вартість середнього чеку дозволяє йому відвідувати заклад ресторанного господарства раз на три місяця. Забезпеченість українського споживача закладами ресторанного бізнесу у 3,5 рази менше, ніж навіть у країнах з подібними нашим низькими доходами населення.

10. Доведено актуальність стратегічного розвитку підприємств ресторанного господарства у напрямках установки системи автоматизації

ресторану, що дозволить раз і назавжди вирішити проблеми ефективного використання робочого часу персоналу і проблему контролю роботи співробітників ресторану, спростить ведення управлінського, бухгалтерського і податкового обліку, впровадження сучасних інформаційних технологій, узгодження взаємозв'язків у системі закупівлі, постачання, транспортування, приймання, зберігання, переробки та споживання продуктових запасів і матеріально-технічного забезпечення, .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аветисова А. О. Ресторанні мережі: конкурентні переваги, проблеми, перспективи розвитку / А. О. Аветисова // Вісник соціально-економічних досліджень. - 2013. - № 28. - С. 117-123.
2. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф ; [сокр. пер. с англ.; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко]. - М. : Экономика, 1989. - 519 с.
3. Антонова В. А. Конкуренція і управління конкурентоспроможністю підприємств ресторанного господарства / В. А. Антонова // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. - 2012. - № 1 (21). - С. 54-57.
4. Афанасьев Н. В. Управление развитием предприятия : монография / Н. В. Афанасьев, В. Д. Рогожин, В. И. Рудика. - Х. : ИНЖЕК, 2003. - 184 с.
5. Белоусова О.С. Актуальні проблеми готельно-ресторанного бізнесу в умовах підготовки до Євро-2012 // Вісник Волинського інституту менеджменту. - №2 - 2011. - 38-44. с. 39-42
6. Бурнашов І. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні на сучасному етапі / І. Бурнашов [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853>.
7. Бутенко О.П., Дядушкіна І.В. Аналіз ринку ресторанного господарства України та перспективи його розвитку // Економічний простір - № 74. - 2013р. - с. 73-81.
8. Бодрийяр Ж. Общество потребления / Ж. Бодрийяр. - М. : Республика, 2006. - 272 с.
9. Веремєєва Т. УБК. Криза і ресторанний бізнес: Як виживають ресторатори в Україні. - Електронний ресурс.
10. Гаталяк О. М. Ретроспективний аналіз розвитку закладів ресторанного господарства / О. М. Гаталяк, Н. М. Ганич // Вісник Львівського

університету. - 2013. - № 43, Ч. 2. - С. 153-161.

11. Гук Х.З. Ідентифікація концептуальних особливостей функціонування та державного регулювання розвитку готельно-ресторанного бізнесу держави / Х.З. Гук // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2015. - Вип.6. - С.134-139.

12. Гурман-тур: где лучше всего готовят в Украине. - Електронний ресурс. - [Режим доступу].- Бїр://BoieI824.иа/пе^8].

13. **Гусєва, О.Ю.,.** *Управління стратегічними змінами: теорія і прикладні аспекти: монографія. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2014,395 с. с. 119).*

14. Дементьева Е. П. Ресторанный бизнес. Секреты успеха / Е. П. Дементьева. - Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. - 256 с.

15. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу :, с. 73

16. Класифікація закладів ресторанного господарства. Класифікація: ДСТУ 4281-2004 зі змінами : [затв. Наказом Держспоживстандарту України від 31.03.2004 р. № 59]. - [Чинний від 01.07.2004 р.]. - К. : Держстандарт України, - (Національний стандарт України).-2004. - 11 с.

17. Класифікація видів економічної діяльності: Національний класифікатор України ДК 009:2005: Наказ Держспоживстандарту України №375 від 26 грудня 2005 р. – К.: Держспоживстандарт України, 2005. – 260 с.

18. Класифікація видів економічної діяльності : ДК 009:2010 : затв. наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457 [Електронний ресурс]. - [Чинний від 01.01.2012 р.]. - К. : Держспоживстандарт України, 2011. - 56 с.

19. Кравченко О. М. Використання понятійного апарату класифікації діяльності в сфері ресторанного господарства / О. М. Кравченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - 2015. - № 10. - С. 74-78.

20. Кравченко О.М. Регуляторні механізми у забезпеченні ефективності ресторанного господарства України. - Рукопис. Дис. Канд. наук, Одеса, 2016, 23с.

21. Кравченко О.М. Удосконалення системи оподаткування ресторанного господарства України / О.М. Кравченко // Глобальні та національні проблеми економіки: Електронне фахове видання. — Миколаїв: Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського, 2015 [Електронне видання] — Режим доступу:

22. Кривонос А. Ресторанний бізнес в Україні: підсумки та прогнози. - Електронний ресурс. - [Режим доступу].-

23. Марвін Б. Маркетинг ресторана. Как привлечь клиента и удержать в вашем ресторане / Б. Марвин. - М. : ББРО. - 208 с.

24. Мізюк Б. М. Системне управління : монографія / Б. М. Мізюк. - Львів : Коопосвіта, 2004. - 363 с.

25. Міценко Н. Г. Сучасні тенденції типізації закладів ресторанного господарства та перспективи їх ефективного функціонування / Н. Г. Міценко, О. О. Лейзерук, В. В. Добоні // Торгівля, комерція, підприємництво : зб. наук.праць. - 2014. - №16. - С. 58-63.

26. Найдюк В.С. Інновації в системі управління підприємствами ресторанного господарства // Сталий розвиток економіки. - 2012. - № 2. - с. 228-233.

27. Науменко М. О. Шляхи забезпечення якісного обслуговування споживачів на підприємствах ресторанного господарства / М. О. Науменко // Вісник економіки транспорту і промисловості. - 2013. - № 36. - С. 179-181.

28. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності : ДК 009:2010 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу :

29. Пастухова В.В Розвиток теорії та практики стратегічного управління в Україні / В.В. Пастухова. Збірник наукових праць, – Київ – 2013. – №2. – С. 25-30.

30. Підприємства, що здійснюють роздрібну торгівлю та ресторанне господарство на 1 січня 2011 року / Стат. збірник. — К.: Держкомстат України, 2011.

31. Пилипенко А. А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства : наукове видання / А. А. Пилипенко. -Х.: ХНЕУ, 2007. - 276 с.

32. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис / Ю. С. Погорелов // Теоретичні та прикладні питання економіки. - К., 2012. - Т. 1., № 27. - С. 30-34.

33. П'ятницька Г Т. Тенденції розвитку ресторанного гос- подарства в Україні / Г Т. П'ятницька // Вісник КНТЕУ. - 2010. - № 8. - С. 24-32.

34. П'ятницька Г. Т. Ресторанне господарство України: ринкові трансформації, інноваційний розвиток, структурна переорієнтація [Текст] : монографія / Г. Т. П'ятницька. - К. : КНТЕУ, 2007. - 465 с.

35. Раєвнєва О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі / О. В. Раєвнєва. - Х. : ВД "ІНЖЕК", 2006. - 496 с.

36. Редченко К. І. Стратегічний аналіз у бізнесі : навч. посібник / К. І. Редченко. - [2-ге вид., доп.]. - Львів : "Новий Світ-2000", "Альтаір-200", 2003. - 272 с.

37. Ресторанне господарство. Терміни та визначення : ДСТУ 3862-99 зі змінами : затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 29.10.2003 р. № 185. - [Чинний від 01.12.2003 р.]. - К. : Держспоживстандарт України, 2004 - 31 с.

38. Ресторанный сервис. Основы международной практики обслуживания для профессионалов и начинающих / С. Зигель [и др.]. - М. : Центрполиграф, 2007. - 288 с.

39. Семенов В.Ф. Використання потенціалу нової економіки при формуванні регіональних інноваційних структур організації і управління туризмом /ВФ Семенов, ОВ Басюк О.//: Атлант, 2013. 356 с.

40. Семенов ВФ Територіальні умови і стратегії розвитку туризму в регіонах/ВФ Семенов, ОВ Басюк//Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова,2014,вип. 19 (1/2), с. 78-81

41. Семенюк Л. В. Обліково-аналітичне забезпечення стратегічного розвитку підприємств ресторанного господарства. Дис.канд. екон. наук.Рукопис.- Львів,2016.-279с.

42. Семенюк Л. В. Методика розміщення придорожніх закладів ресторанного господарства / Л. В. Семенюк // Зб. наук. праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету "Наука молода".2015. - № 22. - С. 32-40.

43.Скваронська І.В. Пріоритетні напрямки розвитку ресторанної справи України в контексті світового досвіду / І.В. Скваронська // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. — 2009. — № 2. — С. 232-245, с. 241.

44.Соломон М. Р. Поведение потребителя. Искусство и наука побеждать на рынке / М. Р. Соломон. - СПб. : ДиаСофтЮП, 2003. - 784 с.

45.Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://oda.odessa.gov.ua/socalno-ekonomchnij-rozvitok/>.

46.Сусол Н. Я. Науково-технічні засади вдосконалення нормативного забезпечення якості послуг закладів ресторанного господарства : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.01.02 / Н. Я. Сусол ; Національний університет "Львівська політехніка". - Львів, 2008. - 20 с.

47. Соломон М. Р. Поведение потребителя. Искусство и наука побеждать на рынке / М. Р. Соломон. - СПб. : ДиаСофтЮП, 2003. - 784 с
48. Статистичний щорічник України за 2013 рік [Текст] : стат. зб. / [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. О. А. Вишневська]; Держ. служба статистики України. - К. : Консультант, 2014. - 534 с.
49. Статистичний щорічник України за 2016 рік [Текст] : стат. зб. / [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. О. А. Вишневська]; Держ. служба статистики України. - К. : Консультант, 2017. - 637 с.
50. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко. - 2-ге вид., випр. та доповн. - К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. - 463 с.].
51. Ткачова С. С. Ресторанний бізнес: основні етапи становлення та розвитку / С. С. Ткачова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. - 2011. - № 2. - С. 510-519.
52. Трайно В. М. Тенденції ринку послуг ресторанного господарства / В. М. Трайно // Економічний аналіз. - 2010. - №5. - С. 360-363.
53. Трухан О. Л. Змістовна сутність поняття “стратегія підприємства”: суперечності поглядів / О. Л. Трухан // Вісник ЖДТУ : Економічні науки. - 2010. - № 1 (51). - С. 236-241.
54. Усіна А. І. Сучасні підходи до формування якісного сервісу ресторанами першого класу міста Харкова / А. І. Усіна, Т. П. Кононенко, І. В. Сегеда // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сборник. - 2012. - № 87.- С. 453-460
55. Хмиль Т.М. Стратегический менеджмент: Учебное пособие/ Т.М. Хмиль, С.К. Василик, Л.О. Шишмарёва. – Х.: ИНЖЭК, 2004. – 136 с.
56. Чхало О. Автоматизовані системи управління підприємствами ресторанного господарства. - Електронний ресурс. - [Режим доступу].
57. Чандлер А. Стратегия и структура / А. Чандлер ; [пер. с англ.]. - М. : Мир, 1988. - 464 с.

58. Шайкан А. В. Розвиток бухгалтерського обліку як інструментарію стратегічного управління підприємством у конкурентному середовищі / А. В. Шайкан // Незалежний аудитор. - 2012. - № 1. - С. 38-49.

59. Швець В. Є. Розвиток обліково-аналітичних систем суб'єктів господарювання в Україні : монографія / В. Є. Швець. - Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. - 448 с.

60. Шевчук В. Р. Стратегічний управлінський облік : [навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл.] / В. Р. Шевчук ; [за ред. О. М. Ковалюка]. - К. : Алерта, 2009. - 176 с.

61. Шмигин И. Философия потребления / И. Шмигин. - Х. : Гуманитарний Центр, 2009. - 304 с

62. Яшина О. В. Особливості розвитку ресторанного господарства в Україні / О. В. Яшина // Вісник Львівської комерційної академії. - 2013. - № 38. - С. 137-141.